

...nismo mi jedni jedini nesretnici...¹

¹ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 964, prijevod M. Maras
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, Oxford: Oxford University Press, str. 59
Duke Senior: "Thou seest we are not all alone unhappy:/This wide and universal theatre//Presents more woful pageants than the scene/Wherein we play in."

William Shakespeare uvijek ima svoga glasnogovornika, alter ego, povučenog promatrača, ali i ciničnog. Spremnog na komentar. Na intervenciju. Na poduku

TEORIJA

odabrali, kako će izgledati vaša ulica, do kuće niste još ni stigli... Nestali ste. U prostor o kojem ne znate ništa. S vama i odabir. Ujutro se ne možete sjetiti ni kojom ste brzinom zaspali. Nastavit ćete, obećate sebi... I tako dan po dan, godina po godina, decenija... I sve vam to

Nije to baš lako – to da bude *kako vam drago*. Pa čak i kad trebate odlučiti u kojem ćete smjeru prošetati. U jednom trenutku ponude vam mogućnost, a već ste, recimo, u srednjim godinama, da vam se život odvija kako vam se sviđa, kako bi vam baš bilo drago. No u takvom budućem CV-u zadatak je i precizno opisati pojedinosti. Dakle, ne samo da upoznate ljubav svoga života, s njom sve sretno dovršite, nego i da sebi dočarate gdje ste je upoznali, što radi, kakva su vam eventualna djeca, kamo biste otputovali, gdje biste stanovali, kako bi vam dom izgledao, što bi vam se događalo s karijerom, zdravljem, financijama.

Mislite, pa to je izvrsno, krasna vježba vizualizacije, to ćete prije spavanja, i ustanovite da još niste ni odlučili u kojem ćete gradu živjeti, kakvu biste četvrt

dojadi, jedva da stignete do dućana, riješiti svakodnevne obaveze, sloboda imaginacije zaigrala se vašim brigama i tugama. Prestajete i razmišljati da je u tom vašem, zamišljenom nacrtu moguće nešto drugo. Sudbina, odlučite na kraju. Sve je to bilo predodređeno. Ni za čim ne žalite. Ništa ne biste ni mijenjali. Kad ionako ne možete. To vam je sve naslijeđeno obrazovanje. A što vam drugo preostaje.

Kako vam drago / As You Like It započinje otkrivanjem zloće i manipulacije prvorođenca Olivera prema mlađem bratu Orlando za kojeg se trebao brinuti nakon što im je preminuo otac Sir Rowland de Boys. Zlobno mu namješta dvoboj s vrsnim hrvačem Charlesom.

...*Nadam se da ću / vidjeti njegov kraj; jer moja duša - ali ne znam zašto / - ništa ne mrzi više od njega. Ipak je gospodstven; / nikad nije bio u školi, a ipak učen, pun plemenita / stremljenja; obljubljen u svim staležima kao po čaroliji, / i doista tako duboko u srcu svijeta, a posebno moje / vlastite čeljadi, koja ga najbolje poznaje, da mene potpuno preziru.*¹ Dok stariji brat ne može zatomiti mržnju, ljubomoru i zavist prema mlađem, *premda njegova duša pojma nema zašto*, Charles, hrvač, izvještava Olivera da je starijeg vojvodu Ferdinanda prognao njegov mlađi brat, Frederick, novi vojvoda, te da je nekolicina odanih velikana poslala s njime u dobrovoljno progonstvo. Frederickova kćer Celia toliko voli Rosalindu, Rose, kako je zove, kćer prognanog vojvode, da joj je spremna pridružiti se u progonstvu, pa i umrijeti, ako ostane bez nje. U stanju je izreći:

¹ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 925
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 27

*Ti znaš da moj otac nema drugog djeteta osim mene, niti je vjerojatno da će ga imati; i kada umre, ti ćeš uistinu biti njegova baštinica; jer ono što je on silom oduzeo tvome ocu, ja ću ti opet vratiti s ljubavlju. Tako / mi časti, hoću, i kada prekršim ovu prisegu, neka se / pretvorim u naku-zu.*² No Celijin otac, vojvoda Frederick, ipak odlučuje pro-tjerati i Rosalindu. Objasnjava svojoj kćeri:

*Ona je za te previše himbena, i njezina prijaznost, sama njezina šutnja, i njezina strpljivost, govore narodu, i ljudi je sažalijevaju. Ti si luda; ona te lišava dobra glasa, Pokazat ćeš se sjajnije i divnije ćeš izgledati Kad ona ode.*³ ...

No znače li što riječi mladoj otvorenoj osobi – Ti si luda - *Thou art a fool* – osim da, srećom, ne treba uvijek slušati autoritete? Obje djevojke zajedno odabiru progonstvo. Komedija završava epilogom koji izgovara Rosalinda napominjući da nije uobičajeno da ga se dodijeli glavnoj junakinji:

... *Nalažem vam, o žene, / u ime ljubavi što je gajite prema muškarcima, da vam / bude drago toliko od ovog komada koliko vam je ugodilo. / A vama nalažem, o muškarci, u ime ljubavi što je / gajite prema ženama - jer primjećujem po vašem / smješkanju da ih nijedan od vas ne mrzi – da cijeli / ovaj komad, što vama što ženama, bude ugodan. Da / sam ja žensko, (if I were a woman⁴) izljubila bih tolike od vas koliko bi imali / brađu da mi bude ugodna, obličje da mi bude drago, / i dah da me ne odbije.*⁵

William Shakespeare uvijek ima svoga glasnogovornika, *alter ego*, povučenog promatrača, kontemplativnog, ali i ciničnog. Spremnog na komentar. Na intervenciju. Na poduku. Ipak, razotkriva se lijepom mladiću, s kojim se želi bolje upoznati – u mušku odjeću preodjevenoj Rosalindi.

Vjerojatno je komedija jedino mjesto gdje se iskreno, a da patetika ne izmuči gledatelja, nego prije nasmije, može progovoriti o melankoliji. Pa tako i Jacques otvara svoju dušu da je *dobro biti žalostan i ne govoriti ništa*:

... *U meni nema učenjačke melankolije, koja je nena-vidna; / ni glazbeničke, koja / je bajkovita; ni dvorjaničke, koja je uznosita; ni vojničke, koja je slavohlepna; ni odvjetničke, / koja je proračunata; ni ženske, koja je sitničava; /*

² Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 926
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 28
³ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 941
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 39
⁴ Dakle, žena a ne djevojka
⁵ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 1035
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 118

*ni ljubavničke, koja je sve to; nego to je moja vlastita / melankolija, složena od mnogih sastojaka, iscijeđenih / iz mnogih stvari, i zapravo je ona raznovrsno poniranje / u moja putovanja, gdje me često promišljanje / obavija najhrovitijom tugom.*⁶ Sad zapravo znate o čemu se radi u vašoj melankoliji. I koja je to vrsta koja vas je spopala. Ne čeka ona Freudovo stoljeće da bi vam se razjasnila. Da bi se o njezinom značenju, simboli i povijesnom razvoju pisale knjige. Jednostavno - vaša je. Shakespeareovu Jacquesu ne treba psihoanaliza:

It is melancholy of mine own, compounded of many simples, extracted from many objects...

No Rosalinda nema smisla za moguće prikrivene samodopadne užitke koje skriva narcistička izjava da je nekome vlastita melankolična tugaljivost draža no smijeh. Ona je prognanica i nema smisla za emotivne „kerefek“ vlastitog odabira nomadskog potucanja i upoznavanja svijeta:

*Putnik! Vjere mi moje, imate veliki razlog da budete / tužni. Bojim se da ste prodali svoju zemlju da biste vidjeli zemlje drugih ljudi. Onda vidjeti mnogo i nemati / ništa znači imati bogate oči i siromašne ruke.*⁷ Sjeta vlada svijetom.

Jacquesovo kritičko stajalište, pogled sa strane, njegova je utjeha. On ne ostaje na zabavi, kada se na kraju slavi povratak na staro. Uravnoteživanje pravednosti, kakva god da jest. Uvijek je izmaknut, moglo bi se reći u narcističkoj povučenosti i izdvojenosti od ostalih, onim – biti drukčijim. Čak i kad je to samorazumljivo s obzirom na sam naslov ovog djela, mogućnost odabira čovjekova uma u *Kako vam drago* - reći će vojvodi...

*Ja ću gdje nema zabave. A što se vama mili, / čekat ću da doznam u vašoj napuštenoj špilji.*⁸

Od zabave mu je važnije učiti od preobraćenja, poučava Shakespeare svoju publiku, od prosvjetljenja vojvode Fredericka koji postaje pustinja-

⁶ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 998
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 89
⁷ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 999
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 90
⁸ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 1035
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 117
"To see no pastime."

kom i doživljava iznenadni duhovni preobražaj i blaženstvo nakon susreta sa svetim redovnikom.⁹ Shakespeare voli dobrim intervenirati u zlo. Svojom čarobnom olovkom.

Progonstvo, gubitak bogatstva i položaja, te sloboda Ardenske šume djeluju iscjeljujuće. Život je jednostavan. Nema nepotrebnog prenemaganja. Svatko može biti onakav kakav jest. Ili kakav bi želio biti. Može li se to?

Od Jacquesove samodostatne sjete želi i stariji Vojvoda nešto naučiti. Pridružiti mu se jer su njegove tmurne misli i raspoloženje nadahnuće za oslobođenu raspravu.

Poznati Jacquesov govor, koji slavom osvjetljava cjelokupno Shakespeareovo djelo, smješten je u sredini komada. Poput središta misli. Ukazujući na prividnost i kratkotrajnost uloga koje odigravamo tijekom života. U svijetu koji je pozornica, u kojem smo samo glumci, a različita razdoblja kroz koja se odrasta i uči predstavljaju i scene u komadu.

Orlando, iako uspijeva pobijediti hrvača koji ga je trebao ubiti, također pred ljubomornim ljutitim bratom bježi u šumu, vodeći starog Adama *izmoždenog*, kako podsjeća Shakespeare, *od dvaju zala, starosti i gladi*. Nailazi na Vojvodu Ferdinanda i njegovu pratnju pred pripremljenom zakuskom, zaustavlja ih s isukanim mačem, no kad shvati da je pogriješio ispričava se i moli da se uzdrže od jela dok se ne nahrani Adama. Svog vjernog pratitelja koji zbog njega u osamdesetoj odlazi iz doma u kojem je bio od sedamnaeste godine. Tad je još život bio pred njim, ali s osamdeset, kako ustvrđuje,

... *prekasno je bar za tjedan. / Ipak mi sreća ne može dati boljeg dara/ nego da mirno umrem, a ne dužnik svoga gospodara.*¹⁰

Vojvoda Ferdinand dirnut je njegovom sudbinom i tihom patnjom:

... *nismo mi jedni jedini nesretnici; /Ovo prostrano i sveopće kazalište nudi / više tugaljivih predstava nego što je prizor/ u kojemu glumimo.*

Jacques nastavlja njegovu misao:

*Cijeli svijet je pozornica,
a svi su muškarci žene puki glumci;
imaju svoje ulaske i izlaske i jedan čovjek
u svom vijeku glumi mnoge uloge,
a činovi su mu sedam razdoblja.*¹¹

⁹ Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 117
“...out of these convertites,/ There is much matter to be heard and learn'd”

¹⁰ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 951
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 48

¹¹ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, op. cit. str. 964
Shakespeare, W. (1985) *As You Like It*, op. cit. str. 60

Premda mnogi poistovjećuju Shakespeareovu komediju *Kako vam drago* s poznatim stihom *Cijeli svijet je pozornica - za Harolda Blooma* je *Kako vam drago/ As You Like It - Rosalindin komad kao što je Hamlet -Hamletov*

Hirovitim. Ponekad kao da nešto obeća, a onda to iznenada oduzme. Brojni su roditelji koji slijede ideju da mogu zlopotiti vlastitu djecu jer, eto, ta su znala zašto su baš njih izabrali pri rođenju. Političari to znaju iskoristiti. Kad odrastu. Ako im to uspije. Freud bi podsjetio da plan stvaranja svijeta nije sadržavao namjeru čovjeku dati sreću.¹²

Jacquesu to nije dovoljno. Namjera mu je sudjelovati u stvaranju vlastite sudbine. Autorovo je to i upozorenje vlastitoj publici na mogućnosti brojnih izbora. Na njima je da od toga nešto nauče. I hoće li odlučiti nadvladati tromost djelovanja. Ali sada više ne mogu reći da im nitko o tome nije nikad ništa govorio.

Freud postavlja, kako kaže, skromnije pitanje – što ljudi mogu saznati o svrsi svoga života na temelju svoga ponašanja, što traže od života. Što žele postići? *Odgovorom se, kaže, ne može pogriješiti: teže za srećom, žele postati sretni i da takvi ostanu. ...Smisao života, kao što vidimo, zaključuje Freud, jednostavno proizlazi iz programa načela zadovoljstva.*¹³ Ali sreću tek treba upisati u plan

(All the world's stage,/ And all the men and women merely players:/ They have their exists and their entrances;

¹² Frojd, S. (1984) «Nelagodnost u kulturi», u *Iz kulture i umetnosti*, Novi Sad: Matica srpska, prijevod: V. Matić, V. Jerotić, Đ. Bogičević, str. 277

Freud, S. (1982/1930/1929) *Das Unbehagen in der Kultur, Studienausgabe, Band IX*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, str. 208

¹³ Frojd, S. (1984) «Nelagodnost u kulturi», u *Iz kulture i umetnosti*, Novi Sad: Matica srpska, prijevod: V. Matić, V. Jerotić, Đ. Bogičević, str. 277

Freud, S. (1982/1930/1929) *Das Unbehagen in der Kultur,*

A ti činovi su – djetesce, đak, zaljubljenik, vojnik, sudac, šesti je - *mršavi truntavac / lakrdijaš (pantaloons) u papučama, s naočalama na nosu i kesom o boku, s dobro očuvanim dokoljenicama iz mladosti kojem muževan glas naginje prema dječjoj piskutljivosti*, da bi sve završilo vraćanju u djetinjastost, zaborav, bez zubi, bez očiju, bez ičeg.

Je li pored tjelesnog vremenskog hoda napisan, pripremljen i podijeljen scenarij u kojem samo odigravamo dodijeljene nam uloge, nekog nepoznatog izbornika/izbornice za glumce? Odrađujemo njegov *casting* za redatelja koji se ponekad čini zbrkanim. Smušenim.

stvaranja svijeta. Uz Jacquesa još jedino Rosalinda ne strahuje od promjena, premda je autor blagonaklono vraća u dom iz kojeg je protjerana. U ulogu s kojom je započela prije no što je protjerana u slobodu Ardenske šume.

No Jacques ne odustaje od svoje slobode i neovisnosti. Zna prednosti uloge koju autor piše za Ludu:

“O that I were a fool!/ I am ambitious for a motley coat. *Oh, da je meni biti ludom! ...*

Zaodjenite me šarenom haljom;/ dajte mi dopuštenje

Da govorim što mislim, i ja ću uzduž i poprijeko

Očistiti kvarno tijelo zaražena svijeta,

Ako strpljivo budu uzimali moj lijek.

Ali tko je ta Rosalinda?

Premda mnogi poistovjećuju Shakespeareovu komediju *Kako vam drago* s poznatim stihom *Cijeli svijet je pozornica - za Harolda Blooma* je *Kako vam drago/ As You Like It - Rosalindin komad kao što je Hamlet -Hamletov.*¹⁴ To što je mnogi kritičari povezuju s Hamletovom dobro-

hotnijom stranom, proglašava velikim komplimentom. *Kao da su naslutili da je ona po pameti i viđenju same sebe doista ravnopravna Hamletu*. Zaljubljeni Orlando ugodan je, drag mladić no teško da se može nositi s Rosalindinom domišljatošću. I slobodom poigravanja, birajući društvo za Rosalindu među Shakespeareovim ženskim likovima, Harold Bloom odabire Portiju iz 5. čina *Mletačkog trgovca / Merchant of Venice*, te tragično uzvišenu Kleopatru. *Svima, muškarcima i ženama, oduševljeno će Bloom, najviše se sviđa Rosalinda. Jedino je ona ravna Hamletu i Falstaffu po pameti, te je od njih troje jedino ona sposobna postići sklad.*

Kako vam drago ruši tradicionalna pravila romantike. *Rodne uloge, priroda i politika prepliću se u predstavi koja odražava koliko može zbunjujući, težak, ali i krajnje ugodan, biti život.*

Navodno je *Kako vam drago komad* kojim je otvoren novi teatar Globe 1599. godine, iste godine kad je Shakespeare napisao *Henryja V. te počeo pisati Hamleta*.

Studienausgabe, Band IX, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, str. 208

¹⁴ Bloom, H. (2004) *As You Like It: The Invention of the Human, u William Shakespeare's AS YOU LIKE IT*, (urednik H. Bloom)

Philadelphia: Chelsea House Publishers

No primjerak teksta nalazi se tek u prvom Foliju 1623. A prva poznata predstava datira iz 1740. godine vjerojatno, kako mnogi pretpostavljaju, jer je neke dijelove komedija kraljica Elizabeta mogla smatrati uvredljivima.

Za Blooma je to prije svega pripovijest o Rosalindi, protjeranoj s ugnjetavačkog, maltretirajućeg dvora vojvode Fredericka, uzurpatora, brata njezina oca, starog Vojvode. Vojvoda Frederick, zapliće pripovijest Shakespeare, je i otac Rosalindine rođakinje Celije, koja bježi s njom. Dvije djevojke u pratnji Touchstonea, duhovite dvorske lude, ulaze u slobodu Ardenske šume.

Stalno se vraćamo Shakespeareu jednostavno, naglašava Harold Bloom, *jer ga trebamo. Nitko nam drugi ne otkriva toliko o svijetu, na način koji je za većinu nas vjerodostojan* te bi se kompletna djela Williama Shakespearea, mišljenja je, uskoro mogla zvati, *Knjigom stvarnosti / The Book of Reality*.

Mnogima komedija *Kako vam drago* (1599) nije na istoj umjetničkoj razini *Dvanaeste noći / Twelfth Night, Kroćenja goropadnice / The Taming of the Shrew*, ili neke od velikih Shakespeareovih tragedija, nego se tek radi o komadu koji ugađa publici kao što to govori i sam naslov – *Kako vam drago* - poigravajući se pitanjem što ako je svijet drukčiji nego što jest? Likovi se sami i slobodno poigravaju izmijenjenim, različitim situacijama i promatraju njihov ishod, krajeve svojih malih dramaturških zahvata. Ako se promijeni jedna situacija u svijetu, pita komad, kako se mijenja sve drugo? Navodno je sam Shakespeare igrao ulogu mudrog Adama. On je taj koji upozorava Orlanda na plan njegova brata Olivera da ga se zauvijek riješi:

O, nesretni mladiću,

nemojte ući kroz ta vrata; ispod toga krova

živi neprijatelj svih vaših odlika.

Vaš brat – ne, ne brat – ipak sin –

Ipak ne sin, neću ga nazvati sinom

Onoga koga htjedoh nazvati njegovim ocem.

Čuo je vaše hvale, i noćas namjerava

Spaliti odaje gdje imate običaj počivati,

I vas u njima. ... Ovdje vam nije mjesto: ova kuća je

klaonica. Možemo hvaliti Rosalindu zbog spontanosti, zbog iskrenosti, mudrosti, a to mogu biti i naša tumačenja; ili nas može očarati njezina lukavost, koja pretvara muško žaljenje protiv žena u još jedan znak njihove superiornosti. Rosalinda je, ushićeno će Harold Bloom, jednostavno nadmoćna u svemu.

Rosalinda je prerušena u Ganimeda. Prema grčkoj mitologiji i sudu bogova, istoimeni je najljepši dječak na svijetu, čija je ljepota toliko oduševila Zeusa da ga je, pretvorivši se u orla, ugrabio i odnio na Olimp. Učinio ga

besmrtnim i dodijelio mu zadatak da mu toči nektar.

Je li Shakespeare dopustio da Rosalinda toga bude svjesna? Ganimedove uloge. U vrijeme kad su dečki glumili djevojke? Bi li mudri Jacques otvorio svoju dušu i razotkrio svoju melankoliju pred nekom curom? Rosalindin Ganimed zaljubljenom Orlandu glumi Rosalindu da bi ga izliječila / izliječio od osjećaja prema njoj. No to je ipak konkretan način da otkrije kakvi su zapravo njegovi osjećaji. Govori mu kakva je njegova Rosalinda, kao i sve žene, *svibanj su kao djevojke*, no kao žene se promjene. *Ljubomorne su, bučne, znatiželjne, hirovitije u željama nego majmun, plaču ni za što kad ste raspoloženi za veselje, smijati će se kao hijena. I to kad vas bude volja spavati.*¹⁵ Bloom uživa u Shakespeareovoj Rosalindi koja će reći za žene da su što mudrije to jogunastije:

Zatvorite vrata ženskoj pameti, ona će izaći kroz prozor; zatvorite prozor, ona će izaći kroz ključanicu; / začepite ključanicu, ona će izletjeti s dimom kroz dimnjak. Shakespeareu je to dobro poznato još od početaka vlastite karijere kad je krotio goropadnicu.¹⁶

Nikad je ne ćete zateći bez odgovora, osim ako je ne zateknete bez jezika. Popušta oslobođenoj Rosalindi koja nastaje poslije, nakon obuzdavanja, pripitomljivanja, samoubojstava i ubojstava, ali kako sam kaže: *Vrijeme je stari pravednik.*

Kad zatreba, i Celia glumi svećenika, a Ganimed pokazuje Orlandu kako se ženidba odvija. Koješta se može kad vam je autor Shakespeare, a taj voli intervenirati, osvijestiti svoje likove kad to ni ne očekuju. Koji su na pozornici kao i on sam. Kao i njegova publika.

Jacques de Boys, drugi sin Sir Rowlanda, opisuje kako je vojvoda Frederick skupio vojsku i krenuo na brata, ali onda je sreo redovnika koji ga je *svetom odbratio riječi:*

*I došao je do rubova ove divlje šume,
gdje je sreo jednoga staroga pustinjaka,
te se, nakon malo raspravljanja s njim,
odrekao i svoga pothvata i svijeta,
ostavivši krunu svojem prognanom bratu,
a sve zemlje opet vratio onima
koji su s njim bili prognani.*¹⁷

Nakon što je čuo da se vojvoda Frederick odlučio za redovništvo, a ne samo odbacio prijestolje i svu raskoš dvora, nego i progon brata, Jacques će nas ponovno po-

dučiti ostavljajući sve da bi naučio nešto od obraćenika.

Jacques je poput Prospera. Težnja za svojim boljim Ja. Čuda su moguća. Čak i ako su usred kazne zbog samodestrukcije. Pa i na samom kraju. Vlastitog života. Vlastitog komada u kojem vam je dodijeljena uloga. Sporedna je upravo ona koja je vodičem. Koja je pouka. Obrati su Shakespeareova blagonaklona iznenađenja. Shakespeareov su alter ego?

Shakespeareove su šume čarobne. Iscjeliteljske. Duhovite. Njima vlada čarolija i iznenađenje nesvjesnog. Preobražavaju. Otvaraju mogućnosti preobraćenja. Postajanja drugom osobom, biti onim – *as you like it*. Takva je i Ardenska šuma. No pitanje je kakvima biste htjeli biti ako vam tvorac nije Shakespeare. Koji ipak ispisuje cijeli scenarij. Je li to pitanje za kraj života? Za posljednji dah? Posljednji pogled?

No i kakvi bismo bili da je svijet drukčiji? Nagrađuje li se mudrost uvijek kao što se to dogodilo Adamu, da je nepodnošljiva drugima do istrebljenja. Da istinu smiju govoriti samo lude? A i one vrlo oprezno.

Shakespearea ne brine transrodnost. Što ako nisam djevojka nego mladić?¹⁸ Ne postoji kraj takvoj igri, sve se mijenja u svakom trenutku. Ipak, šuma je zaštitnica. Ako ona to ne želi, u nju se ne prodire lako.

Možda više no u drugim komadima Shakespeare dopušta slobodu poigravanja svojim likovima. I nije neobično da se upravo razigrana Rosalinda unatoč nevoljama koje su zadesile njezinu obitelj i nju svidjela Haroldu Bloomu. U svemu prednjači. Ona je besmrtni Ganimed, a nektar koji dolijeva, možda i Zeusu, sloboda je kojom odlučuje pristupiti drugim likovima. Jacquesovo mrzovoljno i umišljeno mudrovanje ne sputava je. Jacquesa je privukla upravo kao on, kao Ganimed. Ne kao Rosalinda. No na kraju Shakespeare odlučuje i za nju. Čeka je ljubav i domaćinstvo. Kad se oslobodi opuštenosti Ardenske šume. Takozvana sigurnost toplog doma. Za koji se sam Shakespeare odlučuje na kraju svoga života. Mnogo godina kasnije, nakon što je napisao *As you like it*. Kad je odlučivao što bi sam želio. U svijetu koji se polako zatvarao. Svijetu koji je slobodu, prijateljstvo, suosjećanje i preobražaj pružao u šumi.

Po čemu je Shakespeareova komedija uopće komedija? Šiba istinom. Humor kojim nasmijava obojan je crnim. Tu je tek da se prežive teški trenuci. Za Shakespeareovu komediju *Kako vam drago* moglo bi se ukratko povjerovati autorovim riječima – to si sami pišete. To je vaša pripovijest. Pa vi sada odlučite – kako vam drago.

¹⁸ “What would you say to me now, as I were your very, very Rosalind?” (4.1.str. 91).

Mimetičko suparništvo, koje prikriva zavist, temeljni je izvor, smatra René Girard, ljudskog sukoba. Žele li svojim radom nadživjeti prolaznu pomodnost, dramatičari kao i romanopisci moraju se suočiti s njom. Ističe da je svaka zavist mimetična, ali i da nisu sve mimetičke žudnje zavidne. Tema je to i njegova ogleda - *Oponašateljsko suparništvo u Kako vam drago.*¹⁹ Kada se radi o shvaćanju mimetičke krhkosti narcizma. Marcel Proust je, mišljenja je René Girard, lucidniji od Sigmunda Freuda. Freud je, uistinu, bio predobar promatrač, da na kraju ne bi otkrio da je narcizam često povezan s ovisnošću o drugima. No, zamjećuje Girard, *nikada ne otkriva mimetičku vezu između dviju suprotnosti*; zbog toga nikada na zadovoljavajući način ne objašnjava „paradoks” njihova sučeljavanja. Zamjera Freudu da je za njega individualna žudnja u cijelosti ukorijenjena u obiteljskoj povijesti. Da nikad nije razotkrio *presudni misterij dviju ili više žudnji koje se ne slažu jer se previše slažu. Jer se oponašaju*. Kritičaru Shakespearea glavni problem nije u tome postoje li takvi fenomeni samoživosti. *Njihovo je postojanje nebitno za dramaturga zainteresiranog za dramske učinke. Jer prije svega, tu se radi o komedijama i tragedijama žudnje.*

Vodi li komedija sreći? Što se događa iza posljednjeg stiha? Obecava li tragedija obrat?

Kako vam drago razotkriva da obitelj nije najsigurnije mjesto. Orlandov stariji brat Oliver otima mlađem nasljedstvo i želi ga vidjeti mrtvog. Vojvoda Frederick prisililo je starijeg brata na egzil u Ardensku šumu. Rosalinda, kći starijeg vojvode Ferdinanda, i Frederickova kći, upoznaje Orlanda koji pobjeđuje u hrvanju kada se zaljubljuju. Protjerana Rosalinda preodijeva se u mladića Ganimeda i s Celiom i ludom Touchstoneom napušta svoj dom. Orlando je također prisiljen pobjeći pred bratom. Susrećući ponovno Orlanda, ali preodjevena u mladića, zadirkuje ga, i pridobiva da joj govori o Rosalindi. O njoj samoj.

I što sa svima njima? Na smrt zavađenom braćom? I dok Oliver želi ubiti Orlanda, on mu spašava život. I to ga prosvjetljuje. A Frederick, a što da drugo učini Shakespeare, sreće redovnika. Rosalinda razotkriva svoj identitet, udaje se, a i ženi druge. Natrag u obitelj. Ali sada malo popravljenu. Reklo bi se... nismo mi jedni jedini nesretnici.

Djela su često nacrtom vlastitog života i vlastitog stvaralaštva. Od mudraca se uči, zlo se preobraća. Intervenira se dobrim.

¹⁹ Girard, R. (1991), *Mimetic Rivalry in As You Like It*; Iz *A Theater of Envy: William Shakespeare*. Oxford: Oxford University Press, Inc.

Post scriptum:

Naslov *Kako vam drago* zanio je i prevoditelje. No nije sa Shakespeareom lako, s komedijama koje razigravaju svoje likove, pa i tekstove. Valjda se onda može opustiti s imenima.

Imate petnaestak godina, i prvi put čitate Shakespearea. Ovisno o školskom programu ili neobičnom zanosu svojih roditelja. Zna li tada ono što je Bloom rekao – da će to jednom biti knjiga zbilje? A vama je tada engleski vezan samo uz internetske igre. *Kakvo vam drago, As you like it*, baš je naslov koji vam odgovara. Pa što će vama netko nešto tupiti. Kralj George u vašem je podneblju Đuro. Dakle, ima smisla kad Đuro otputuje u Englesku da postane George. A i zašto George Michael ne bi bio Đuro Michael, a George Clooney – Đuro Clooney.

Pa eto tako i u prijevodima Shakespearea, koji se pojavljuju svakih, recimo, četrdesetak godina, saznajete kod jednog prevoditelja (radi se o prijevodima na hrvatski) da je Frederick – Fridrik; Touchstone – klaun je postao Brus – Fridrikov lakrdijaš; Corin i Silvius, fonetizirani u Korin i Silvije; Sir Oliver Martext – Sir Oliver Kvaritekst; William – Wilim (hm, nije li to i Shakespeareovo ime?), a Rosalinda se dobro izvukla s Rozalinda; no Audry, seoska djevojka, ničim izazvana postala je Magda.²⁰

U drugom slučaju Touchstone, prisjetimo se, lakrdijaš na vojvodinu dvoru, postaje Kušnja. Jadni vikar, Sir Oliver Martext – postaje Don Oliver Slovkal.

A seoska djevojka Audry (*country wench*) - postaje kozarica Andra²¹

Nije li time i ispunjena želja samog Shakespearea – za to kako vam drago, sami ste odgovorni. Kao i za ono što radite s jezikom, memorijom i poviješću.

²⁰ Shakespeare, W. (2011), *Kako vam se sviđa*, Zagreb: Folpa, prijevod S. Vučković

²¹ Shakespeare, W. (2007) *Kako vam drago*, Zagreb: Matica hrvatska, prijevod M. Maras